

A Fővárosi Statisztikai Hivatal szervezete és működése a XIX. század utolsó harmadában

Hígyósi Attila,
a KSH főmunkatársa
E-mail: attila.kigyosi@ksh.hu

A Fővárosi Statisztikai Hivatal első korszakát a siker mellett többféle ellentmondás is kísérte. Ez a történeti tanulmány ismerteti megszervezésének szükségességét, körülményeit, a felmerülő problémákat. Áttekintést ad a szervezeti felépítésről és arról a küzdelemről, amit Kőrösy folytatott a hivatal sikereit megalapozó elképzelései elfogadtatásáért. A szerző ismerteti a szerteágazó tevékenységi kört, s azokat a módszertani újításokat, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy a hivatal a korszak európai jelentőségű fővárosi statisztikai intézménye legyen.

TÁRGYSZÓ:
A hivatalos statisztika szervezetei.
Történeti statisztika.

Kőrösy József pályafutása és munkássága elválaszthatatlan a Fővárosi Statisztikai Hivatal intézményének kialakításától és működésének első harmincöt évétől. Nem túlzunk, ha azt mondjuk, hogy főként az első szakaszban maga Kőrösy volt a főváros statisztikai hivatala. Mindenesetre neki köszönhetően alakult úgy a hivatal sorsa, hogy azt – nemzetközi viszonylatban is – a statisztikatörténet legbecesebb lapjain tarthatjuk számon.

A fővárosi statisztikai szervezet kialakulásán és első korszakán végigvonulnak az egymásnak feszülő ellentétek és érdekek, a nagyvonalúság és a szűklátókörűség, az eltérő tervek, elképzelések, és a szűkre szabott lehetőségek között zajló, több oldalról is terhelt folyamatok. Mindazonáltal csodálatra méltó, amit az akkori igen szűkös anyagi és nehéz személyi feltételek, valamint technikailag fejletlen körülmények között a statisztikus elődök létrehoztak. Mindezek középpontjában Kőrösy József állt.

A hivatal kialakításának előzményei a reformkorig nyúlnak vissza, ugyanis városaink életének működtetéséhez addig nem jelentkezett olyan információigény, amely az adózás és hadállítás céljait meghaladó nyilvántartások létrehozását indokolta volna. A polgárosodás kezdeti korszakában a hazai helyi közigazgatás statisztikát jószerint csak az említett két fő feladatra korlátozott adminisztrációként kezelte. *Dányi Dezső* említi, hogy a Pest Városi Népszámlálási Hivatal pusztán a hadkötelesek és felmentettek regisztrálásával foglalkozott. A kor neves statisztikusai azonban ezt már jócskán meghaladták (*Dányi* [1964]). A XIX. század második felére azonban a felgyorsult fejlődés az ipar és a kereskedelem fellendülésén túl a nagyvárosok formálódásához, népességük ugrásszerű megnövekedéséhez, társadalmi tagozódásuk változásához vezetett. A kiegyezés után megszorított igazgatási feladatok ellátásához széles körű és megalapozott adatok váltak szükségessé. Ugyanakkor az önálló magyar közigazgatás kialakítása terén megnyílt lehetőségek is arra sarkalltak, hogy a vezetők kiépítsék az információgyűjtés megfelelő szerveit. Tehát ez az igény, a külföldi folyamatoktól eltérően, a történelmi sajátosságok miatt hazánkban egyszerre országos és helyi szinteken jelentkezett. Ezt *Keleti Károly* is felismerte, amikor 1868. november 4-én a már egy éve működő statisztikai szolgálat mellett felállított Országos Statisztikai Tanács ülésén javaslatban hívta fel az ország döntéshozóinak figyelmét a városi statisztikai szervezetek szükségességére. 1869 májusában *Gorove István* földművelés, ipar- és kereskedelemügyi miniszter leirata fel is szólította Buda és Pest városvezetését e hivatalok létrehozására, az állami támogatást is kilátásba helyezve. Míg azonban ez az elképzelés elsősorban központi célú feladatok végrehajtására hivatott intézményre vonatkozott, addig 1868-ban Pest szabad királyi város tanácsa is foglalkozott a kérdéssel, de kifejezetten a saját adatigényeiket kielégítő apparátus

tervezeteként. Az országos és a létrehozandó helyi szervezetek egymáshoz való viszonyát és kapcsolatát azonban nem határozta meg a városvezetés számára valamely felsőbb elgondolás, és ez – főleg később – szervezési és egyeztetési problémákhoz és ezekből fakadó konfliktusokhoz vezetett.

Az országos népszámlálást elrendelő 1869. évi III. törvénycikk az eredmények feldolgozását a törvényhatóságokra bízta. Pest város esetében végül is ez a nagy feladat indította el a hivatal felállításának folyamatát. A terveket támogató *Királyi Pál* (Pest város főjegyzője) és *Steiger Gyula* (az Első Hazai Takarékpénztár igazgatója), képviselők szorgalmazása nyomán a városvezetés felismerte, hogy megfelelő adatokhoz csak külön célra (tehát népszámlálási adatfeldolgozás céljára) felállított hivatal útján juthat.

Az 1869 októberében létrehozott bizottság tevékenysége a hivatalvezetésre alkalmas igazgató felterjesztésére szorítkozott. Miután a bizottság javaslata nem ért célt, nyilvános pályázatot hirdettek, de az erre jelentkezőket nem ítélték a feladatra érdemesnek (például a köztisztletnek örvendő *Fényes Eleket* hajlott kora miatt). Ekkor a szervezőbizottság két városi képviselőt, *Széher Mihályt* és *Kautz Gyulát* kérte fel javaslatételre. Kautz többek közt *Hunfalvy Jánost*, Fényes Eleket és Kőrösy Józsefet javasolta. Végül a két képviselő egybehangzó javaslatára az 1869. december 2-án tartott városi közgyűlésen a meghívott Kőrösy Józsefet egyhangúlag megválasztották igazgatónak. A majdani alkalmazott, *Földes Béla* később így értékelte ezt: „Megtörtént itt-ott, hogy a statisztikai hivatal vezetése nem a legalkalmasabb egyénekre bízott. Nem egy esetben a hosszú hivatalos munkában elfáradt, nyugalomra vágyó, a statisztikát nem nagyon ismerő, nem nagyon szerető, kiszolgált tanácsosok vagy alantas miniszteri hivatalnokok állították a statisztikai hivatalok élére. Ezzel szemben a pesti statisztikai hivatalnak szerencséje volt. Itt egy fiatal, ambiciózus, energikus, az államtudományokat kedvelő, a közgazdasági problémákat a publicisztikában művelő egyén állítottatott a hivatal élére. A számok szerelmese volt. Statisztikai agyvelő. Nagy munkaerő. Jó toll. Anyagi függetlenség, sikeres szervező.”(*Földes* [1937])

Kőrösy feladata volt a hivatalszervezet kidolgozása és a népszámlálási adatfeldolgozás lebonyolítása. 1870 januárjának végére várható volt az összeírási anyagok beérkezése. Ugyanakkor egyelőre csak a hivatalvezető személye volt megszavazva, külön apparátus felállításáról és az ehhez rendelt anyagi eszközökről még tervezet sem készült, iskolázott szakember alkalmazására nem volt kilátás. A Tanács egy Statisztikai Bizottmány felállításával kívánta a szervezést elősegíteni. E Bizottmány javaslatára az adóhátraléki osztály személyzetét rendelték a feladatra. Miután ez kevésnek bizonyult, Kőrösy további húsz fő napidíjast állíthatott munkába, köztük saját kérelmére, Fényes Eleket. A szervezeti felépítéssel kapcsolatos terveit az igazgató a tíz napos bécs-berlini tanulmányútról tapasztalatokkal hazatérve 1870 áprilisában terjesztette elő. Ez a létszámharcként jellemezhető, a megfelelő apparátusért folytatott

küzdelem, a korabeli mögöttes érdekviszonyokra vezethető vissza, melyek a következők voltak.

Dokumentumaiban a városvezetés olyannyira saját igazgatása segítő szerveként deklarálta a hivatalt, hogy meg sem említette az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatalnak teljesítendő adatszolgáltatást. A hivatal, az adatokra támaszkodván, elsősorban a gazdasági életet kívánta nyomon követni, emellett a városüzemeltetés-fejlesztéshez, a közigazgatási feladatok ellátásához szükséges információk előteremtését tartotta elsődlegesnek. Ennek érdekében Kőrösynek széles körű jogkört biztosított, az alárendelt városi szervezeteket, s a gazdaság szereplőit pedig bírságolás terhe mellett fegyelmezett adatszolgáltatásra kötelezte. Ennél több támogatást azonban nem nyújtott a fiatal vezetőnek. Kőrös a városi statisztikai szolgálat tervezésekor a közigazgatást kiszolgáló tájékoztatás szerepét elismerte, de kiállt amellett, hogy csak a tudományos módszerekkel és szempontok alapján végzett tevékenységet tartja eredményre vezetőnek. Lévén a statisztika terén önálló ügykezelésre feljogosítva, a városvezetés fiskális szemléletű, Földes Béla által „praktikus emberek”-nek nevezett tagjainak nem tetsző olyan kérdésekre is kiterjedt figyelme, mint például az egészségtelen bérlakások helyzete. Emiatt sok gáncsoskodással kellett szembenéznie. Miközben sokan bírálták a hivatal teljesítményét, addig a munkához nem biztosították a megfelelő körülményeket. Mindezt tovább nehezítették a szaporodó országos statisztikai feladatok. Így már az 1869-es országos népszámlálás, az 1871-es iparstatisztikai felvétel helyi feldolgozását feszültségek kísérték, 1891-ben pedig éles hangú vita kerekedett egyes nézetkülönbségekből az országos hivatalt vezető Keleti Károly és Kőrös József között.

Szervezeti felépítés

Kőrös József a szervezeti felépítésre 1870 áprilisában tett szerény javaslatot: ekkor még elégségesnek tartott egy titkári és három segédi állást. Ezt a Statisztikai Bizottmány és a városi tanács támogatólag terjesztette a közgyűlés elé, ahol júniusban hozták meg a határozatot. Ennek értelmében Kőrös közvetlenül (a Tanács mellőzésével) érintkezhetett az adatszolgáltatókkal. Az adatfeldolgozást a bizottmány ellenőrizhette. Említésre méltó Kőrösnek az az elvetett ajánlata, hogy változatlan illetmény mellett vállalná posztját akkor is, ha Buda városára is kiterjesztenék a működést. Ehhez azonban további két személy alkalmazását tartotta szükségesnek. Ugyanakkor a létszám tekintetében már az induláskor nehézségek adódtak. Kőrös többszöri felhívása ellenére is (miszerint bizton elírás az egy fővel kevesebb, a csak két segédi állást rögzítő határozat), az mégis változtatás nélkül került

miniszteri jóváhagyásra. Ettől kezdve egészen 1894-ig, a közben végbemenő néhány főnyi bővülés ellenére, a hivatal a rá háruló feladatok mennyiségéhez viszonyítva mindvégig munkaerőhiánnyal küszködött. 1872-ben például, a 2352 munkanapot igénylő éves feladatmennyiséghez 1800-2000 munkanapot bíró állománnyal rendelkeztek, az időközben felvett két díjnokot is beszámítva. Erre abban a hivatal ügymenetét feltáró alapos vizsgálatban derült fény, melyet a városvezetés a hiányos teljesítést felemlítő panaszok miatt rendelt el, s amelyet az egyesített főváros első polgármestere, *Kammermayer Károly* vezetett. Nem sokkal ezután, 1873-ban ő írta alá a már Budapest Főváros, (később Budapest Székesfőváros) Statisztikai Hivataláról intézkedő tanácsi határozatot. Ez a törvényhatósági statisztika megszervezését elsőként megfogalmazó jogszabály részletesen utasított a működés köréről, intézkedett az adatgyűjtési rendről. Az igazgató tanácsnoki rangot kapott, a Statisztikai Bizottmány eddigi teendőit is a hivatalra bízták. Az igazgatói és a többi hivatalnoki posztokra a személyeket a Köztörvényhatósági Bizottság választotta, életre szólóan. A városi tanács azonban nem rendelt a megnőtt feladattömeghez további létszámot, olyannyira, hogy az Akadémia Statisztikai Bizottmánya által javasolt hat fő helyett négyet hagytak jóvá. Az eddig dolgozó öt helyett. Az egyik státus olyan minimális pénzzel járó gyakornoki álláshely volt, amit sokszor még gyengén teljesítőkkel sem sikerült betölteni. (Lásd az 1. táblázatot.)

Erre a korszakra általában is jellemző volt, hogy a rendkívül szerény bérezés miatt nagy volt a fluktuáció, s gyakran kellett alkalmazni képzetlen munkaerőt. *Thirring Gusztáv*, e tárgyú értekezése a tudományosan kiművelt utánpótlás kinevelését lehetetlennek nevezte ilyen körülmények között (*Thirring* [1894]). *Thirring* részletesen leírja azt a küzdelmet, amelyet a működőképes hivatalszervezetért folytatott *Kőrösy József*, aki több javaslatot is tett az újjászervezésre, ezek azonban a bürokrácia útvesztőiben bennrekedtek. Pedig *Kőrösy* hasznos külföldi tapasztalatait és gazdaságossági számításokat is felsorakoztat érvként, mindhiába. Az eredménytelenségben szerepet játszik *Tisza Kálmán* belügyminiszter elutasító hozzáállása is. *Thirring* leírásának csúcspontja *Kőrösy* reagálása, egy drámai idézet 1875 októberéből, így szól: „...magam is pedig kénytelen vagyok, a nekem oly drágává vált helyemtől való elválás eszméjével megbarátkozni.”

1894-ben képviselői javaslatra határoztak egy fővárosi statisztikai évkönyv kiadásáról, amit feladatként már az alapító irat is megjelölt. E javaslatot többek közt *Kammermayer* polgármester is támogatta. Ekkor végre kedvezett a helyzet annak is, hogy a hivatal szakmai erejét növelő aligazgatói állást létesítsenek. Ezt tölthette be *Thirring Gusztáv*, aki *Kőrösy* halálát követően a hivatal vezetője lett.

A korabeli városvezetés, főképp az első években, többnyire azért illette kritikájával a hivatal munkáját, mert a fennhatósága alá tartozó apparátus nem az elképzelése szolgai megvalósítójaként működött. *Kőrösy* többször felvetette a működés-képtelenné válás veszélyét, mert ahelyett, hogy segítették volna kibontakozni a tu-

dományos igényességgel végzett munkát, inkább gátolták azt. Mai szemmel azonban, szinte megmagyarázhatatlan ellentétben állt egymással a szervezet és az általa nyújtott kiváló teljesítmény. E talány kulcsa, a munkavégzés motorja, Kőrösy József volt.

1. táblázat

A hivatal személyzete és illetményük 1870-ben és 1894-ben

Beosztás	Éves jövedelem (forint)	
	Fizetés	Lakbér-kiegészítés
1870		
Igazgató	1 600	400
Titkár	1 000	–
I. segéd	800	–
II. segéd	700	–
1894		
Igazgató	2 500	800
Aligazgató	1 600	500
(Szaksegéd)	(1 200)	(300)
I. segéd	900	300
II. segéd	800	200
(III. segéd)	(600)	(200)
Szakdíjnok	912	–
Díjnokok	730	–
	547	–
Hivatalsegéd	420	120

Megjegyzés. Az éppen betöltetlen pozíciók zárójelben szerepelnek. Az 1893. évi törvénykezés szerint egy országgyűlési képviselő évi 2400 forint tiszteletdíját és 800 forint lakbértámogatást kapott. Piaci élelmiszerek az 1876. évi városi statisztikai havi füzetek adatai szerint: 1 kg tiszta sertéshús 0,63 forint; 1 kg ponty 0,85 forint; 1 kg kenyér 0,13 forint, 1 liter tej 0,12 forint; 1 liter fehérbor 0,17 forint. (Budapest Székes Főváros Statisztikai Hivatala [1876])

Tekintsük át az iratkezelés lényegi vonásait. Külön engedmény volt a hivatal számára, hogy saját levéltározás mellett, a városi központi iktató és kiadó mellőzésével, közvetlenül érintkezhetett az adatszolgáltatókkal, de a küldemények továbbításához az utóbbi szervezetet igénybe vehette. A kis létszám nagy feladatmegosztást nem igényelt, a szakhivatalnokok az anyag feldolgozásával, a többiek annak összeállításával és a számításokkal foglalkoztak. A beérkező anyagokat három ka-

tegóriába osztva külön iktatták, majd külön tárolták. Így az ügyintéző levelezés a levéltárba került, az időszaki kimutatások feldolgozás után az anyaggyűjteménybe, az éves jelentések és más eseti kimutatások anyagai pedig részben az anyaggyűjteménybe részben a könyvtárba kerültek. A heti megkérdezéseket keddenkénti, a haviakat hó közepi határidőre kellett megválaszolni. 1871-ben Körösy 115 féle statisztikai mintát fogadtatott el az adatok gyűjtéséhez, ezek száma a későbbiekben gyarapodott. Fontos szót ejteni az ún. bárcaokról, így nevezték azokat az egyedi számlálólapokat, melyeket – a KSH-t megelőzve – a lajstromos felvételi lapok helyett már kezdetektől használtak a népszámlálásokhoz, valamint sok más nagyobb jelentőségűnek ítélt adatgyűjtéshez, például a népmozgalmi események, építések, lakáshasználat, beiskolázás, fertőző betegségek, üzletnyitás összeírásához.

A 2. táblázat jól mutatja a feldolgozott dokumentumok mennyiségét és típusait.

2. táblázat

*Az éves feldolgozandó lapmennyiség
(darab)*

Dokumentumtípus		1883	1894
		év	
Heti	listás kimutatás	4 368	6 344
Havi		1 380	2 988
Éves		184	283
<i>Összesen</i>		<i>5 932</i>	<i>9 615</i>
<i>Egyedi számlálólap (bárca):</i>			
– születési			12 000
– halotti			15 000
– halvaszületési			2 000
– építkezési		46 000	2 000
– lakhatási			1 000
– népiskolai			40 000
– ipariskolai			8 000
– laküresedési			8 000
<i>Összesen</i>		<i>46 000</i>	<i>98 000</i>
<i>Mindösszesen</i>		<i>51 932</i>	<i>107 615</i>

Ezek feldolgozását ún. naplóvezetéssel oldották meg, melyek, vélhetően, jól szolgáltak, mivel a hivatalos nyomdai közlésen túl kötelesek voltak bárki számára felvilágosítást nyújtani, a városvezetés részére hatósági érdek esetén díjmentesen.

Akkoriban is sok energiát kellett fordítani a sikeres adatbeszerzésre. Az adatfelvételek lebonyolítására kijelölt különböző helyi hatóságok, avagy az adatszolgáltatók fegyelmezetlensége miatt előfordult, hogy olykor az egész feladat megsemmisült.

3. táblázat

Statistikai naplók Budapesten 1894-ben

Napló témaköre, sorszáma	Részletezettség	
	ismérvék szerint	időben
1. Születések	korabeli városrészek, vallás, nem, törvényesség	heti
2. Esketések	korabeli városrészek, kor, családi állapot, vallás	heti
3. Születések és esketések		éves
4. Halálozások		heti
5. Halálozások	időpont (dátum) nem, kor, családi állapot, vallás	havi
6. Halálozások	kor és foglalkozás	éves
7. Halálozások	kor, nem, lakás fekvése	éves
8. Gabonaforgalom		heti
9. Gabona-, áru- és személyforgalom		havi
10. Piaci árak		
11. Pénzintézetek	betét-, bank-, jelzálogüzlet, pénztári készlet	havi

Forrás: Thirring [1894].

A hivatal tevékenységének eredményei¹

Első feladatát, az 1869. évi népszámlálás Pest városi adatainak feldolgozását, a hivatal minden nehézség ellenére már 1870 augusztusában befejezte. Ez különösen figyelemre méltó, ha figyelembe vesszük, hogy Kőrösy a támpontként szolgáló az 1857. évi felvétel eredményeit is újraszámoltatta. A 200 ezer fő körüli népességre vonatkozó ismérveket nemenként eltérő színű kártyák használatával összesítették, sokoldalú, elemzésekben is gazdag demográfiai, foglalkozási stb. tárgyaló publikációk láttak napvilágot. Említésre érdemes, hogy az összeírás önkitöltéssel történt, a már említett egyéni lapokon.

Budapesten, 1876-ban, 1886-ban és 1896-ban évtizedközi népszámlálásokat is tartottak. Ezek a „kis” népszámlálások módszereikben több eltérést is mutattak az országos censzusoktól. Ezt az eltérő célok indokolták, így például a két népszámlálás

¹ A kérdésről igen részletes értékelés olvasható a fennállás századik évfordulójára a KSH volt Budapesti Igazgatóságán összeállított, *Szeredás Judit* által szerkesztett kiadványban (*Szeredás* [1970]).

közötti, továbbvezetéssel számított népességadatok korrigálása. Kőrösy felismerte ugyanis, hogy az utóbbi kalkulálásához az akkoriban nemzetközileg is ajánlott, egyszerű számtani haladványon alapuló módszer nem alkalmas a valós folyamatok leképezésére. Ugyanakkor a főváros lakosságának évszakfüggő változását, melyet az idénymunkások vándorlási mozgalma okozott, olyan nagy mértékűnek vélte, hogy fontosnak látta a szokásos év eleji adatfelvételi időponttól eltérően egy nyárközepi összeírás végrehajtását.

1872-től indult a népmozgalom rendszeres megfigyelése. A születésekre vonatkozóan Kőrösy már ekkor javasolta az egyházi anyakönyvezéstől független szülésznői adatlapok bevezetését, végül a törvényhozás ezt csak 1889-től rendszeresítette. A házasságok termékenységéről is próbált információkat szerezni, törekvéseit e téren is csak később koronázta siker. A halandósági vizsgálatokat a hivatal egyik legeredményesebb területeként említi a statisztikatörténet. Kőrösy, miközben huszonegy évig biztos támaszra lelt a halandósági kiadványokat szerkesztő alkalmazottjában, *Bulla János* orvosban, nagy csatákat vívott és nyert e téren. Nemcsak a város kínosan magas halálozási mutatóit, hanem annak kiváltó okait is mélységében vizsgálták, szilárdan kitartva meggyőződésük mellett, az őket főként a városvezetés irányából érő támadások tüzeiben. Így sikerült elfogadtatniuk a közegészségüggyel és a lakásviszonyokkal kapcsolatos számos reformot például a pince- és barlanglakások felszámolását, a kötelező himlőoltás bevezetését. A halottkémi és kórházi halálozási adatlapokat is hasznosan átfurmálták, később bevezették a halotti bizonyítványokat, melyen még az elhunyt vagyoni helyzetét is tudakolták, mivel a halálokoknál a szegénységgel való összefüggésre is fényt kívántak deríteni.

Az 1883-ban megindított iparstatisztikai adatgyűjtés első eredményeit szakmailag már akkoriban sem tartották mindig értékelhetőnek, de mégis fontosnak tekinthetők egyrészt mint kordokumentumok, másrészt mint módszertani kezdetek. Röviden annyit szükséges említeni, hogy az országostól eltérő, fővárosra vonatkozó kérdéssorok kidolgozása, a vizsgálatok sokrétűsége nemcsak Kőrösy nagyfokú tudományos és egyben gyakorlati életbeli tájékozottságát, hanem szociális szemléletmódját is jól tükrözik.

A mezőgazdasági felmérések terén kiemelném, hogy a szüreti felméréseknél már akkoriban is használták a szakértői bizottságokban végzett termésbecslés módszerét, illetve, hogy az aratásoknál a bérekre és a gyermekmunkára is rákérdeztek.

A kereskedelmi statisztika munkálatai során a Fővárosi Hivatal kitartó szervezőmunkával elérte, hogy 1879-től kezdve a város teljes áruforgalmáról képet adhatott a közreadott számokkal.

Az árak nyomon követése szintén a legsikeresebb területek közé sorolható. Kidolgozták az általános megfigyelési módszereket számos termékcsaládra, majd egy évszázadra visszatekintő idősorokat képeztek és kielemeztek. Kialakították a kis- és nagykereskedelmi piaci, továbbá az állatfelvásárlási és tőzsdei árak megfigyelésének módszereit. Mindezeket a gyakorlatban felhasználva addig feltáratlan mecha-

sokra mutattak rá. A korabeli kedvezőtlen áremelkedés visszafogására tett javaslatában Kőrösy vámreformot, a közraktározás átformálását, a szabadkereskedés, valamint a szállítás és közlekedés fejlesztését tanácsolta. Itt jegyezzük meg, hogy Budapest volt a harmadik olyan európai város, ahol reprezentatív kocsiforgalom-számlálást tartottak.

A lakossági fogyasztás is a részleteiben megfigyelt jelenségek közé tartozott. Az épület- és lakásstatisztikák, a már említett közegészségügyi összefüggések mellett, más tekintetben is fontos felvételek voltak. Kőrösy a városiasodás elsődleges értékmérőiként elemezte nemcsak a laksűrűséget, az építések számát, vagy kerületenként az emeletes épületek ismérveit, s egyéb adatokból kinyerhető mutatókat, hanem nemzetközi kitekintéssel a városképi összhatás kérdéseiben is hangot adott kritikájának: „...1870-ben 72 százalék földszinti ház volt, mégpedig megjegyzendő, hogy ily földszinti és gyakran ronda házak legszebb utcáinkban találhatóak.” (Szeredás [1970])

A kommunális ellátottság, a fürdők felmérése, az ekkoriban fontossá vált utcakövezésekről készítendő kimutatás is helyet kapott. A vízművekről szóló, avagy népszámlálási lakásadatokkal egybevetett lakásbeszámolási rendszer ma is megállná a helyét.

Az egészségügyi statisztika, ugyancsak az igazgató „szívügye” volt. Nem véletlen, hogy számtalan közéleti funkciója és intézményi kapcsolatai között első helyen állnak az ezzel összefüggésbe hozható szervezetek. E tárgyú munkái közül a fertőző betegségek terjedésével, a betegségek környezeti és társadalmi összefüggéseivel foglalkozók a legértékesebbek.

Az alapos és részletes oktatási, iskolaügyi statisztikák igen népszerűek lettek az iskolavezetők körében, a kiküldött anyagokon túl sok kérés érkezett további példányokért. Például a tankötelesek számának meghatározásához Kőrösy adatai nyomán dolgoztak ki új módszereket.

A városi élet alapadatait a meteorológiai, színházi, könyvtárhasználati megfigyelések, a tüzeseti stb. kimutatások is gazdagították. Azonban az intézményt fenntartó város vezetői leginkább a hivatal adó- és pénzügyi statisztika elemzéseire tartottak számot. A közviszonyokat éles szemmel átlátó képességének köszönhetően Kőrösy mindkét témakört érintő lényegi meglátásai, részletesen kidolgozott pragmatikus javaslatok a döntéshozók számára jól hasznosítható információkat nyújtottak.

Kőrösy a tudomány szolgálatát és egyben a várospolitikai hatékony befolyásolását célozta meg munkájával, ennek érdekében alakította ki bázisul 1870 és 1903 között hivatalának könyvtárát is. A könyvbeszerzés több forrásból történt, a legnagyobb része az ajándékozás, illetve csere útján került birtokába. Példaértékű, hogy az intézmény a 33 ezer könyvet felsorakoztató állományának egy részét saját vezetőjének köszönhette, aki kiterjedt kapcsolatait kamatoztatva fáradozott a közös vagyongyűjtésén. A mai Vigadóban kialakított szabadraktár rendszerű könyvtár polcain sorakozó művek tematikája túlmutatott a szűk statisztikai szakterületen, társadalomtu-

dományi gyűjteményként is megállta helyét. Értékét emelte, hogy külön gyűjtötték a Budapesttel kapcsolatos alkotásokat (*Katsányi* [2004]).

Végül, de nem utoljára szólni kell arról, hogy a hivatal rendezvények szervezésével, illetve azokon való részvételével erős nemzetközi kapcsolatokat épített ki. A 4. táblázat ezen események közül a legfontosabbakat tartalmazza.

4. táblázat

A Fővárosi Statisztikai Hivatal nemzetközi kapcsolatai és közreműködése

Időpont (év)	Helyszín	Esemény	Említhető vonatkozás
1872	Szentpétervár	Nemzetközi Statisztikai Kongresszus	A hivatalos küldöttség (Keleti Károly, Hunfalvy János) mellett Körösi József is meghívást nyert, több szakmai javaslatát elfogadták, megbízták a nagyvárosok népmozgalmának és pénzügyi statisztikájának összefogásával
1873	Bécs	Világkiállítás	A hivatal kiadványait első osztályú érccmel tüntetik ki
1876	Budapest	IX. Nemzetközi Kongresszus	A nagyobb városok (pl. Pozsony, Kecskemét, Lemberg, Krakkó, Trieszt) rövidtávú népmozgalmi adatairól szóló kiadvány szerkesztésével megbízták Körösy Józsefet; A hivatal kiadványait is kiállították
1878	Párizs	Közkiállítás	A hivatal kiadványai kiállításra kerültek
1881	Berlin	Közegészségügyi Kongresszus	
1882	Genf	Közegészségügyi Kongresszus	Körösy József képviselte a Fővárosi Hivalt
	Brüsszel	A város fennállásának 50. évfordulója	
1894	Budapest	VIII. Nemzetközi Közegészségügyi és Demográfiai Kongresszus	A rendezvény fő szervezője a Fővárosi Hivatal, a rendezvény titkára Thrirring Gusztáv
1885	Budapest	Országos Kiállítás	A hivatal újabb kiadványai kiállításra kerültek
	Párizs	A Párizsi Statisztikai Társulat ülése	Körösy József képviselte a Fővárosi Hivalt
	London	A Londoni Statisztikai Társulat ülése	

Az aktív részvételt a nemzetközi statisztikai munkában Keleti Károly, az Akadémia részéről pedig Hunfalvy János munkája is megalapozta. A több nyelven író és beszélő ifjú vezetőnek nem jelentett nehézséget a Fővárosi Hivatal szerepeltetése az akkor elsősorban európai területre szorítkozó nemzetközi statisztikai világban „... nagy nemzetközi elismerést váltottak ki [Körösy] módszertani, különösen a relatív intenzitásról és az indexszámításról szóló dolgozatai tanulmányai: francia, német és

angol nyelven kiadott tudományos munkái nemcsak a magyar statisztikai tudomány hírnevét gazdagították, hanem a korabeli nemzetközi szaktudományos teljesítmények élvonalába is tartoztak. Hunfalvy Jánossal és Keleti Károllyal együtt részt vett a ma is működő Nemzetközi Statisztikai Intézet megalapításában és haláláig aktív résztvevője volt.” (Szalay [2006]) így öregbítve hivatala hírnevét.

Irodalom

- BUDAPEST SZÉKES FŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA [1876]: *Budapest Főváros Statisztikai Havi kimutatásai*. 4. évf. 4. sz.
- CORPUS JURIS HUNGARICI [2003]: *1893. évi IV. törvénycikk. Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról, és a megyei törvényhatóságok állami javadalmazásának felemeléséről*. www.1000ev.hu/
- DR. DÁNYI D. [1964]: Szemelvények a Fővárosi Statisztikai Hivatal történetéből. *Statisztikai Szemle*. 41. évf. 3. sz. 295–304. old.
- DR. FÖLDES B. [1937]: A fővárosi statisztikai hivatal bölcsőkorából. *Városi Szemle*. 23. évf. 4. sz. 877–881. old.
- KATSÁNYI S. [2004]: *A főváros könyvtárának története 1945-ig*. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 2004.
- KÍGYÓSI A. [2006]: Emlékezés Kőrösy József tiszteletére. XLIII. Statisztikatörténeti Vándorülés, *Statisztikai Szemle*. 84. évf. 12. sz. 1120–1125. old.
- SZALAY M. [2006]: *Kőrösy József (1844–1906) műveinek válogatott bibliográfiája*. In: Dr. Nemes E. (szerk.): *Nagy Magyar Statisztikusunk 20*. KSH Könyvtár és Levéltár. Budapest.
- SZEREDÁS J. (szerk.) [1970]: *A 100 éves Fővárosi Statisztikai Szolgálat első évtizedéről*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- DR. THIRRING G. [1894]: *Budapest Székes Főváros Statisztikai Hivatalának története 1869–1894*. Grill Károly Udvari Könyvkereskedése. Budapest.
- DR. THIRRING G. [1899]: *A fővárosi statisztikai hivatal 30 éves fennállása alkalmából*. Budapest Főváros Statisztikai Havi füzetek. November hó. 460–476. old.

Summary

József Kőrösy's activity and career have inevitable relations to the foundation of the Statistical Office of Budapest and its functioning in the 19th century. In this period the office was charged by contradictions beside the success. This historical study reviews the motives, conditions and difficulties of the formation of the Office. It gives an overview of the organization structure and the battle Kőrösy fought for the acceptance of his ideas which later led to the success of the Office. The diverse activities and the methodological innovations which resulted remarkable achievements in the period are presented as well. In the paper also appear many of those who had significant role in the development of the Office and its activity in the first decades of the 19th century.